

ФЕНОМЕН ОСОБИСТІСНОЇ ЗРІЛОСТІ В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ

Дідик Н.М.

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Вивчено феномен особистісної зрілості в інтерпретації українських дослідників. Проаналізовано визначення особистісної зрілості, її модель та характеристики. Описано фактори розвитку особистісної зрілості.

Ключові слова: особистісна зрілість, акме, критерій, показник, розвиток.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство вимагає активних, діяльних людей, здатних реалізувати свій особистісний потенціал, досягати найвищого рівня особистісного розвитку (акме). Така трансформація вимог до сучасних людей актуалізує проблему формування нового типу особистості, яка здатна повноцінно реалізувати власні здібності, сприяючи одночасно і розвитку суспільства. Ця модель особистості відповідає уявленню про особистісний ідеал людини, оскільки людина з такими особистісними характеристиками здатна до побудови гармонійних відносин з собою та оточуючими, самовдосконалення і самотворення. Це дозволяє їй бути суб'єктом свого життя, творцем власної долі, що є основним показником особистісної зрілості людини. Тому останнім часом спостерігається зростання інтересу до феномена особистісної зрілості при вивченні психології особистості. Особистісна зрілість – це поняття, що не має однозначного визначення, але без нього неможливо сформулювати уявлення про людину як активного і продуктивного суб'єкта життєдіяльності. Тому виникає необхідність як у визначенні феномена особистісної зрілості, так і дослідженні характеристик особистісної зрілості людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженнях особистісної зрілості вирізняється віковий та індивідуальний підходи у визначенні поняття «зрілість»: 1) зрілість – це певний віковий період у житті людини; 2) зрілість – це характеристика високого рівня розвитку певних психічних функцій людини незалежно від її віку.

Значну частину досліджень проблеми особистісної зрілості здійснено зарубіжними психологами, зокрема в рамках гуманістичного напрямку (А. Маслоу, К. Роджерс, та ін.), диспозиційної теорії Г. Олпорта, російськими науковцями (К. О. Абульханова-Славська, Л. І. Анциферова, О. О. Бодальов, Д. О. Леонтьєв, А. О. Реан, В. М. Русалов та ін.) та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з тим, феномен особистісної зрілості досліджувався і в українській психології (М. Й. Боришевський, Ю. З. Гільбух та ін.). Останні дослідження цієї проблеми описано у працях таких науковців: С. П. Архипова, С. Л. Братченко, І. С. Булах, О. А. Дмитрієва, Л. В. Долинська, О. А. Лукасевич, М. Р. Миронова, Л. П. Овсянецька, Л. В. Потапчук, О. В. Темрук, Т. М. Титаренко, І. Я. Шемелюк, О. С. Штепа та ін.

Проте у психологічній літературі недостатньо аналізу цього феномену в інтерпретації українських дослідників. Тому **метою статті** є проаналізувати визначення феномена особистісної зрілості в українській психології.

Виклад основного матеріалу. Можна виділити такі визначення феномена особистісної зрілості українськими вченими. У словнику за редакцією П. П. Горностая, Т. М. Титаренко зазначено, що зрілість особистості – сукупний стан високого розвитку фізіологічних, інтелектуальних, вольових, моральних, соціальних параметрів людини. Зрілість особистості передбачає високий рівень розвитку фізичних, інтелектуальних, соціальних параметрів людини. Наприклад, Л. П. Овсянецька розглядала зрілість індивіда не за біологічним критерієм (соматична, статева, фізична), а як глибинне психологічне новоутворення (особистісна і соціальна зрілість) [8, с. 105].

О. А. Дмитрієва зауважила, що точніше поняття «зріла особистість» може розкрити термін «психосоціально зріла особистість», який вказує на рівень психічного розвитку індивіда і на якість його соціальних відносин [6]. Л. Е. Орбан-Лембрик зазначила, що зрілість – це стан переходу особистості зі світу побудови планів, пошуку, ідеалів у світ реалізації життєвих задумів, перспектив, а також перехід від самовизначення до самореалізації.

Про наближення до особистісної зрілості може свідчити поява нової ідентичності. Особистісну зрілість з кризою ідентичності пов'язувала О. С. Штепа. За її словами, особистісна зрілість – це ефект самостійно пережитої людиною у зрілому віці кризи ідентичності, яка характеризується як психологічне новоутворення зрілого періоду життя людини і являє собою динамічну особистісну структуру, пропріум, важливий для її ідентичності [13].

Н. О. Антонова і Л. І. Рибачук зазначили, що особистісна зрілість – це сукупність властивостей, що характеризують людину як здатну до відповідальної автономії, до самовизначення і самоприняття, відкрити новому досвіду [1, с. 35]. О. С. Штепа також відмітила, що особистісна зрілість характеризується феноменом самодетермінації і у кризових ситуаціях забезпечує людині можливість вибору моральних цінностей як пріоритетних [13]. Саме життєві кризи Т. М. Титаренко називала рушійною силою особистісного зростання, що «змінюють спосіб детермінації про-

цесів подальшого розвитку, задаючи подальшу траєкторію саморозвитку, самозростання» [11, с. 245]. О. А. Лукасевич поняття «особистісної зрілості» визначала як психологічну спроможність, спрямованість і внутрішню готовність людини до вчинку, що передбачає наявність відповідних здатностей до орієнтації у ситуації, постановки мети, вибору засобів, прийняття рішення, виконання дії, рефлексії, закріплення досвіду [7].

Вивчення розвитку зрілої людини є предметом досліджень у спеціальному розділі науки – акмеології. Представники акмеологічного підходу називають зрілість найвищою точкою розвитку особистості, а її вершину терміном – «акме». Найбільш поширеним є трактування «акме» як досягнення можливої професійної досконалості, максимальної зрілості, «зіркового часу» на життєвому шляху. За словами В. М. Ямницького, акмеологічною складовою процесу розвитку особистості є життєтворчість, що виражається у формі саморозвитку і самоактуалізації. Параметрами життєтворчості В. М. Ямницький називав суб'єктність, активність [14, с. 34]. Системоутворююча риса життєтворчості – суб'єктність, що має такі показники: цілісність виявлення активності у взаємодії зі світом; відповідальність, свідомий характер діяльності; спрямованість на особистісне зростання, саморозвиток, самоактуалізацію; розвиток і реалізація духовних потреб; пошук смислу життя [14, с. 268]. Особистісна зрілість передбачає життєтворчість як «процес реалізації цільових та смислових аспектів власного життя» [14, с. 252]. Особистісно зріла людина є творцем власного життя, їй властива креативність, суб'єктність.

Настання зрілості залежить як від впливу зовнішніх факторів, так і від внутрішніх детермінант. Стан зрілості не з'являється у людини несподівано і відразу. На це впливає все попереднє життя людини, її ціннісні орієнтації, стосунки, здібності, знання, уміння, навички. За словами Л. В. Потапчук, становлення особистісної зрілості залежить від впливу таких особистісних параметрів як загальна інтернальність, самостійність, самоконтроль поведінки, емоційна стабільність, професійна спрямованість та мотиви учіння; становлення особистісної зрілості більш динамічне в середовищі, де більше стимулюється самостійність [9]. На думку О. В. Темрук, об'єктивними чинниками, що перешкоджають особистісній зрілості, є негативне ставлення до свого «Я», невимогливість до себе, пояснення власних невдач об'єктивними чинниками [10, с. 113]. Т. М. Титаренко зауважила, що «особистісне зростання на різних етапах життєвого шляху детермінується спочатку більше зовнішніми, потім дедалі більше внутрішніми факторами, але ніколи лише ззовні або лише зсередини» [11, с. 295].

До теперішнього часу ще не визначено чітких структурних характеристик особистісної зрілості, але частково ця проблема розглядалася багатьма дослідниками, зокрема українськими. Так, модель особистісної зрілості, запропонована М. Й. Боришевським, включає такі компоненти: утвердження гуманних начал у міжлюдських

відносинах, турботливе і відповідальне ставлення до навколишніх, критичне і самокритичне мислення, екологічна вихованість, працелюбство, інтерес до минулого рідного краю, усвідомлення невичерпних можливостей віри у вищу ідею, розвинена національна самосвідомість, усвідомлення неопіненного значення рідної мови [3, с. 32-33].

Ю. З. Гільбух феномен особистісної зрілості описував з допомогою 5 складових: мотивація досягнень, ставлення до власного Я, почуття громадянського обов'язку, життєва позиція і здатність до психологічної близькості з іншою людиною [5].

На думку М. Й. Боришевського, особистісне зростання відбувається завдяки саморегуляції [3]. І. С. Булах зауважила, що основним критерієм особистісного зростання є вільний, відповідальний вчинок [4]. Л. В. Потапчук також центральним елементом у структурі особистісної зрілості виділила загальну інтернальність, яка включає рівень суб'єктивного контролю за будь-якими значущими ситуаціями [9, с. 10]. Дослідниця структурними компонентами особистісної зрілості назвала: відповідальність у різних сферах життєдіяльності, емоційну зрілість, самоконтроль поведінки, самостійність, адекватність самоствердження, цілепокладання, високий рівень реалізованості подій життя [9].

За словами С. П. Архипової, особистісну зрілість характеризують багатогранна ресурсна зона інтелектуального потенціалу, кооперативна поведінка особистості в суспільстві, відкритість до нового, високий рівень творчої активності, ініціативність, багатий внутрішній світ і прагнення до особистісного росту [2].

На думку Т. М. Титаренко, зріла людина може продуктивно взаємодіяти з іншою людиною, взаємозбагачуючись і знаходячи у самотності іншого власну неповторність. Не пристосовуючись, не роблячи з когось засобу для досягнення своєї мети, любити і залишатися незалежним, вільним – це критерії зрілості. Т. М. Титаренко вважала, що рисами зрілої особистості є креативність, внутрішня свобода, ясна і тиха радість буття, довіра, відкритість [11, с. 168].

О. С. Штепа звернула увагу, що особистісну зрілість характеризують центральні риси, як домінуючі типи поведінки, «будівельні блоки індивідуальності», «тенденції у поведінці людини, які легко може помітити оточення» [13]. На думку дослідниці, риси, які виступають індикаторами особистісної зрілості, доцільно назвати пропріумом зрілої особистості. Україномовним аналогом терміну «пропріум» О. С. Штепа називає термін «сумірні риси», який ґрунтується на понятті сумірності, введеному М. Й. Боришевським. Він зазначає, що «під поняттям сумірності слід розуміти співвіднесеність складових системи щодо рівня їх сформованості, розвиненості чи, так би мовити, міри зрілості» [3, с. 12]. О. С. Штепа з допомогою контент-аналізу рис зрілої особистості виділила десять рис особистісної зрілості: синергічність, автономність, контактність, самоприйняття, креативність, толерантність, відповідальність, глибинність переживань, децентрація, життєва філософія [13, с. 28].

Л. П. Овсянецька описала такі психологічні риси зрілої особистості: розвинена «Я-концепція» (самосприйняття, висока самооцінка), сформована смислопошукова і ціннісно-смилова сфера життя особистості (розуміння чого «Я хочу» і чого «Я прагну»), розвинений соціальний інтелект, максимально повна соціальна адаптація до життя, вміння налагоджувати зворотні соціальні зв'язки у структурі міжособистісної взаємодії та комунікацій, вміння приймати рішення, нести відповідальність за вчинки, здатність до самоаналізу і вміння бачити власні помилки, долати життєві кризи, прагнення до самоактуалізації, повної самореалізації, наявність креативних здібностей, творчого потенціалу; наявність рис: чесність, моральність, емпатія, здатність до розуміння інших, розвинене вміння любити і приймати життя таким, яким воно є; активне, творче ставлення до власного буття з акцентом на його життєтворчості; самопізнання, відкритість досвіду, сформований світогляд [8].

За словами Л. В. Потапчук, особистісна зрілість зароджується при наявності особистісного смислу [9]. О. С. Штепа відзначила егоцентричність зрілої людини, яку доцільно описати не стільки як сконцентрованість на власній життєвій позиції, скільки як зосередженість на переживанні того життєвого досвіду, який містить відчуття сенсу. За словами дослідниці, прагнення зрілої людини до сенсу можна пояснити з допомогою понять «особистісний потенціал» і «особистісне зростання» [13]. О. С. Штепа вважала, що особистісно зріла людина кожної миті свого життя прагне сенсу. Прийняття ж власної сенсовості забезпечує людині особистісна зрілість.

О. А. Лукасевич зауважила, що найбільш конструктивним і перспективним є вчинковий підхід до вивчення особистісної зрілості [7]. О. А. Лукасевич інтегральним показником досягнення особистісної зрілості назвала внутрішню готовність, здатність до вчинкової діяльності [7]. О. С. Штепа стверджувала, що відповідальність за формування актуальних питань та їх вираження зрілі люди покладають на себе [13].

О. А. Лукасевич виділила такі критеріальні ознаки особистісно зрілої людини, якими керувалися досліджувані нею респонденти: відповідальність, самостійність, мудрість, цілеспрямованість, впевненість, креативність, альтруїстичність [7].

Л. В. Потапчук центральним елементом у структурі особистісної зрілості також назвала загальну інтернальність, яка включає рівень суб'єктивного контролю над будь-якими значущими ситуаціями [9]. Дослідниця до основних параметрів особистісної зрілості, крім загальної інтернальності та інтернальності у галузі досягнень, віднесла міжособистісні відносини, здоров'я, емоційну зрілість, самоконтроль поведінки, показник реалізованості подій життя, адекватність самоствердження і цілепокладання. Т. М. Титаренко висловила думку, що зріла особистість вміє йти проти течії, в будь-яких життєвих обставинах залишається незалежною [11, с. 77].

І. Я. Шемелюк зауважила, що показниками особистісної зрілості є ясність Я-концепції та самоактуалізація [12]. Особистісна зрілість і адекватність самосприйняття є відображенням рівня самоактуалізації особистості, тобто ці процеси органічно взаємопов'язані та обумовлюють один одного. Самоактуалізація включає в себе реалізацію людиною своїх здібностей у поєднанні з реалізацією особистісного потенціалу, що передбачає рух в напрямку особистісного росту. Прагнення до самовдосконалення і самореалізації – показники і умови особистісного зростання. І. С. Булах зауважила, що особистісне зростання корелює з розвитком у напрямі самореалізації та самоактуалізації людини, «передумовою особистісного зростання є первісно існуюча, спадково детермінована внутрішня природа і «серцевина» особистості – самість, яка являє собою нерозвинену форму «Я». Саме вона «диктує» пошук шляхів особистісного зростання» [4].

Висновки і пропозиції. Узагальнюючи теоретичні положення проблеми визначення феномена особистісної зрілості у психологічній науці, можна сказати, що становлення особистісної зрілості – процес динамічний і складний. Кожна людина досягає зрілості по-своєму, залежно від впливу зовнішніх і внутрішніх детермінант. На нашу думку, особистісна зрілість – це характеристика стану розвитку особистості, що виявляється у високому ступені особистісної конструктивної активності та особистісної функціональної продуктивності людини. Перспективами подальших досліджень є створення моделі особистісної зрілості і конструювання оптимальних шляхів її досягнення, зокрема, у професійній діяльності психолога.

Список літератури:

1. Антонова Н. О., Рибачук Л. І. Психологічна зрілість як основа готовності до професійної діяльності психолога / Н. О. Антонова, Л. І. Рибачук // Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / С. Д. Максименко, Л. А. Онуфрієва. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. – Вип. 7. – С. 29–43.
2. Архипова С. П. Творча зрілість особистості й рівні досягнення «акме» людини в процесі її професійного становлення / С. П. Архипова // Соціальна педагогіка. – 2005. – №4. – С. 84–90.
3. Боришевський М. Й. Психологічні механізми розвитку особистості / М. Й. Боришевський // Актуальні проблеми психології. – Т. 1 : Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія. – К.: Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, 2001. – Ч. 2. – С. 26–33.
4. Булах І. С. Психологічні основи особистісного зростання підлітків : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. психол. наук : спец. 19.00.00 «Педагогічна та вікова психологія» / І. С. Булах. – К., 2004. – 42 с.
5. Гильбух Ю. З. Тест-опросник личностной зрелости / Ю. З. Гильбух. – К.: НППЦ Перспектива, 1995. – 24 с.

6. Дмитрієва О. А. Особливості потребнісно-мотиваційної сфери психосоціально зрілих і психосоціально незрілих особистостей / О. А. Дмитрієва // Практична психологія та соціальна робота. – 2005. – №9. – С. 8–12.
7. Лукасевич О. А. Особливості досягнення особистісної зрілості студентами вищого навчального закладу / О. А. Лукасевич // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Психологічні науки : зб. наук. праць. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – №26 (50). – Серія №12. – Ч. II. – С. 67–71.
8. Овсянецька Л. П. До питання про психологічні критерії зрілої особистості / Л. П. Овсянецька // Актуальні проблеми психології. Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія. – К.: Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, 2001. – Т. 1. – Ч. 2. – С. 105–110.
9. Потапчук Л. В. Психологічні особливості становлення особистісної зрілості старшокласників : дис. ... к. психол. н.: 19.00.01. – Луцьк : Волинський державний університет імені Лесі Українки, 2001. – 205 с.
10. Темрук О. В. Розвиток особистісної зрілості майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки: дис. ... кандидата психол. наук : 19.00.07 / Темрук Олена Василівна. – К., 2006. – 198 с.
11. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності / Т. М. Титаренко. – К.: Либідь, 2003. – 376 с.
12. Шемелюк І. Я. Короткий індекс самоактуалізації та шкала ясності Я-концепції як показники особистісної зрілості / І. Я. Шемелюк // Практична психологія та соціальна робота. – 2000. – №6. – С. 26–27.
13. Штепа О. С. Диспозиційна модель особистісної зрілості : дис. ... кандидата психол. наук : 19.00.05 / Штепа Олена Станіславівна. – Львів, 2003. – 146 с.
14. Ямницький В. М. Розвиток життєтворчої активності особистості: теорія та експеримент : монографія / В. М. Ямницький. – Одеса : ПНЦ НАПН України – СВД Черкасов М. П., 2006. – 362 с.

Дидык Н.М.

Каменец-Подольский национальный университет имени Ивана Огиенка

ФЕНОМЕН ЛИЧНОСТНОЙ ЗРЕЛОСТИ В ИНТЕРПРЕТАЦИИ УКРАИНСКИХ ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ

Резюме

Изучен феномен личностной зрелости в интерпретации украинских исследователей. Проанализировано определение личностной зрелости, ее модель и характеристики. Описаны факторы развития личностной зрелости.

Ключевые слова: личностная зрелость, акме, критерий, показатель, развитие.

Didyk N.M.

Kamianets-Podilskyi National University after Ivan Ohienko

PHENOMENON OF PERSONALITY MATURITY IN INTERPRETATION OF UKRAINIAN RESEARCHERS

Summary

The phenomenon of personality maturity is studied in interpretation of the Ukrainian researchers. Determination of personality maturity, her model and descriptions are analyzed. The factors of development of personality maturity are described.

Key words: personality maturity, acme, criterion, index, development.